

УДК 341.23

МІКІЧУРОВА Ольга,

к. ю. н. доцент кафедри міжнародного публічного права
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ОТРИМАННЯ ВЗАЄМНОЇ ВИГОДИ ВІД СПІВРОБІТНИЦТВА

Проаналізовано відображення права людини на отримання взаємної та справедливої вигоди від співробітництва в національному та міжнародному праві.

Ключові слова: міжнародне право, права людини, взаємна вигода, справедливість, економічне співробітництво, право розвитку.

Микичурова О. Право человека на получение взаимной выгоды от сотрудничества. Проанализировано отображение права человека на получение взаимной и справедливой выгоды от сотрудничества в национальном и международном праве.

Ключевые слова: международное право, права человека, взаимная выгода, справедливость, экономическое сотрудничество, право развития.

Постановка проблеми. Права людини, які зафіксовані в національному та міжнародному праві, є імперативними нормами й надають певні гарантії стандартів гідного життя кожній людині. Проблема бідності, дисбаланс розвитку окремих країн світу є тими соціально-економічними факторами, що посилюють конфліктність і напруженість відносин як в національній, так і міжнародно-правовій площині, та є наслідками порушення права людини.

Актуальність теми обумовлює потребу вивчення проблем забезпечення оптимального обсягу основоположних прав людини, в системі яких конструктивне місце відводилося б праву на отримання взаємної та справедливої вигоди від співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі над дослідженнями прав людини працює багато вітчизняних науковців. Міжнародні стандарти прав людини, їх загальні ознаки та класифікацію досліджують П. Рабінович і П. Венецька [1]. Актуальні аспекти захисту прав людини та регулювання міграції в межах плану дій Україна – ЄС вивчає І. Влялько [2].

Проте належної уваги окремому дослідженню права людини на отримання взаємної вигоди від співробітництва вчені не приділяли.

Метою статті є дослідження місця та ролі права людини на отримання взаємної та справедливої вигоди від співробітництва в системі прав людини, зафіксованих на національному та міжнародному рівнях.

Матеріали та методи. У роботі використано загальнонаукові – аналізу та синтезу, системно-структурний, моделювання, абстрагування, формально-логічний, історичний, – а також конкретно-наукові методи юриспруденції – тлумачення норм права, юридико-догматичний, порівняльно-правовий та інші.

Результати дослідження. Система прав і свобод людини наразі зафіксована в міжнародному та національному законодавстві, виступає результатом тривалого історичного розвитку принципів і стандартів і є нормою сучасного права. Моральні, філософські, християнські основи прав і свобод людини створювались поряд з правовими поглядами на нього як на члена соціуму. В теорії та практичній реалізації система права на кожному етапі історичного розвитку тією чи іншою мірою містила правову теорію особистості як суб'єкта права й відповідні судження про її права та обов'язки, їх гарантії – від елементарних і обмежених до найбільш розвинених. Права людини є важливим, невіддільним і неодмінним компонентом будь-якого права загалом, суб'єктивно-історичним аспектом прояву сутності права як особливого типу й специфічної форми соціального управління. Право без прав людини так само неможливе, як і право людини без нього чи поза ним [1, с. 20].

У системі міжнародного права принцип поваги прав та основних свобод людини є імперативною нормою міжнародного права, що унеможлиблює відхилення від неї або її зміну учасниками правовідносин і зобов'язує держави не порушувати права людини, викладені в численних міжнародно-правових актах. Джерелом закріплення цього принципу є: Статут ООН 1945 р. та Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р., де принцип поваги прав і основних свобод людини розкривається детальніше [3; 4]. Основні норми прав людини закріплено в Загальній декларації прав і свобод людини і громадянина 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. і факультативному протоколі до нього 1989 р. [4–8]. Ці документи відображають розвиток прав людини та їх розширення протягом ХХ ст.

Наразі в доктрині міжнародного права виділяються чотири покоління прав людини. *Перше* – особисті й політичні права: право на життя; право на повагу честі й гідності людини; право на свободу та особисту недоторканність; недоторканність приватного життя; свободу пересування; свободу вибору національності й вибору мови спілкування; право на судовий розгляд; право на презумпцію невинуватості, право на участь в управлінні справами держави; виборчі права; свободу слова; право на мирні зібрання; право на створення спілок і об'єднань та ін.; *друге* – соціально-економічні та культурні права: право на працю; право на відпочинок; право на соціальне забезпечення; право на житло;

право на гідний рівень життя; право на охорону здоров'я, право на освіту; право на доступ до культурних цінностей; право вільно брати участь у культурному житті суспільства; право на творчість; право на користування результатами наукового прогресу та ін.; *третє* – права колективні: право на мир, право на роззброєння, право на безпечне навколишнє середовище, право на розвиток та ін.; *четверте* – біологічні права людини, пов'язані з відкриттями в галузі науки та генетики: клонування, пересадження органів, сурогатне материнство та ін. [9, с. 172; 10, с. 95].

Право людини на отримання взаємної та справедливої вигоди не зазначається серед прав людини жодного покоління. Його варто віднести до другого покоління прав людини, адже це є позитивне право, та закріпити в міжнародно-правовому акті, що матиме силу *jus cogens*.

Гармонійне співіснування людей можливе лише за умови задоволення їхніх потреб усіх рівнів на кожному етапі їхнього життя. Саме тому людина змушена співпрацювати з іншими людьми. Одним з основних психологічних мотивів добросовісного співробітництва є отримання сторонами власних вигод. Вигоди сторін можуть лежати як в матеріальній, так і в нематеріальній площині, проте їх значення для ефективного співробітництва є визначальним.

Ураховуючи природу людини, варто зазначити, що кожна сторона співробітництва прагнуче до максимізації власних вигод при мінімізації власних втрат, які часто є вигодами партнера. Так можуть виникати нерівнозначні або нееквівалентні обміни, які можуть призвести до невдоволення результатами співробітництва з боку однієї із сторін і напруженості відносин, навіть виникнення конфліктів. Ці висновки актуальні як для національного рівня, де кожна особа є суб'єктом і репрезентує сама себе, так і для міжнародного рівня, де представниками інтересів різних груп людей є держава.

У національному праві України соціально-економічні права людини містяться в ст. 41–54 Конституції України [11]. Проте права на отримання взаємної та справедливої вигоди серед прав громадян нашої держави не виділяється. Не має згадки і про право людини на отримання справедливої винагороди за свою працю, адже ст. 43 зазначає: «Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом». Це означає, що вітчизняний законодавець фактично ігнорує поняття справедливості в економічних відносинах і не засуджує нерівнозначні відносини, як і нееквівалентні обміни.

На міжнародному рівні питанню забезпечення соціально-економічної справедливості приділялось більше уваги. Протягом другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. світове співтовариство усвідомило глобальну взаємозалежність, а тому як на універсальному, так і на регіональному рівнях питанням розвитку, подоланню бідності, зменшенню соціальної нерівності, дисбалансу розвитку на планеті та забезпеченню реальної взаємної вигоди присвячено велику кількість міжнародно-правових актів.

На рівні ООН цьому питанню приділено достатньо уваги у відносинах між основними суб'єктами міжнародного права – державами. З початку 60-х років ХХ ст. питання гармонійного розвитку міжнародної торгівлі стає предметом обговорення багатьох сесій ООН, наслідком чого було проведення в Женеві в 1964 р. Першої конференції ООН з торгівлі та розвитку, де створено новий орган Генеральної асамблеї (ГА) ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) [12, с. 62].

Його діяльність здійснила значний внесок у розвиток і закріплення принципу взаємної вигоди як основи міжнародного співробітництва, зокрема, цей принцип виділено як один з основних міжнародного економічного співробітництва в «Принципах міжнародних торговельних відносин та торговельної політики, що сприяють розвитку» 1964 р. Також він міститься в Декларації про встановлення Нового міжнародного економічного порядку (НМЕП) 1974 р., Програмі дій щодо встановлення НМЕП 1974 р., Хартії економічних прав і обов'язків держав 1974 р. та в багатьох документах її наступних сесій [12, с. 64]. У Декларації наголошено на «необхідності створення системи міжнародних економічних відносин на основі суверенної рівності, взаємної та справедливої вигоди та тісного взаємозв'язку інтересів усіх держав». Також конкретизуються та розкриваються поняття взаємної вигоди, вбачаючи його найповнішим втіленням у відступі від рівності юридичної на користь рівності фактичної у відносинах країн з різним рівнем розвитку. Метою держав Хартія визначає «заохочення співробітництва на основі взаємної вигоди та справедливих перевагах».

Документи наступних сесій ЮНКТАД – Картахенська угода «Про нове партнерство з метою розвитку» 1992 р., Бангкокська декларація та план дій 2000 р., Декларація тисячоліття, прийнята резолюцією ГА ООН 52/2 від 8.09.2000, Монтерейський консенсус 2000 р., Декларація «Дух Сан Пауло» 2004 р., Підсумковий документ Всесвітнього саміту ООН, прийнятий резолюцією ГА ООН 60/1 від 16.09.2005, Аккрська угода 2008 р., Дохійська декларація 2008 р. та ін. наголошують на прагненні держав до справедливості й рівності на глобальному рівні [13, с. 74]. Резолюції ГА ООН останнього десятиліття, а саме: Резолюція ООН 67/217 від 21.12.2012 «На шляху до встановлення нового економічного порядку», Порядок денний в галузі розвитку на період після 2015 р., Резолюція 71/214 від 2016 р. «Міжнародна торгівля і розвиток» знову закликають держави до взаємовигідної та справедливої торгівлі й реальної рівності усіх її учасників [13, с. 76].

Принцип взаємної вигоди втілюється і в Статутних положеннях Світової організації торгівлі (СОТ), де зазначається: «Сторони цієї угоди, бажаючи сприяти цілям угоди, шляхом обопільних і взаємовигідних домовленостей, спрямованих на значне зниження тарифів та інших бар'єрів у торгівлі та на усунення дискримінаційного режиму в міжнародних торговельних відносинах домовляються про заснування СОТ» [13, с. 103]. Угоди з регулювання торгівлі товарами (ГАТТ-94), послугами (ГАТС-94), з регулювання прав інтелектуальної власності

(ТРИПС), а також механізм розв'язання спорів у межах СОТ підтверджують, що взаємна вигода є реальною основою співробітництва держав у межах СОТ в її найширшому тлумаченні [13, с. 104]. Практика останнього раунду СОТ – «Доха: порядок денний у сфері розвитку» відображає протиріччя між країнами з питання реалізації принципу взаємної вигоди, які обговорювалися на V Міністерській конференції в м. Канкун 2003 р., VI Міністерській конференції в м. Гонконг 2005 р., Женевських переговорах 2008 р. та ін. [13, с. 124]. Для розвинених країн Дохійський раунд став новим етапом лібералізації світових ринків, зокрема, ринків країн, що розвиваються. Останні мали на меті усунення дискримінаційних обмежень у міжнародній торгівлі, підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників, зміцнення власної економіки, що вони бачили й через захист власних ринків високими імпорнтними тарифами. Отже, різні цілі та ігнорування вигод партнера зумовило кризи Доха раунду та неможливість дійти згоди партнерів.

Важливим також є те, що принцип взаємної вигоди є основою Статутів регіональних організацій, як, скажімо, Співдружності незалежних держав (СНД) та Європейського Союзу (ЄС), а також як основа міжнародного співробітництва, він зазначається в більшості сучасних дво- та багатосторонніх міжнародних договорів [2, с. 88; 13, с. 127]. Приміром, в Угоді про асоціацію України та ЄС 2014 р. норми, що містяться в розділі IV зафіксували наміри сторін дотримуватися принципу взаємної вигоди у двосторонніх відносинах через детальну регламентацію двосторонньої торгівлі, що передбачає і механізми визначення еквівалентності й процедури дотримання взаємної вигоди у відносинах [14, с. 50].

Проте норма взаємної вигоди в міжнародному праві наразі має диспозитивний характер, а про право взаємної вигоди, як одне з прав людини (а не держави), в міжнародному й національному праві не зазначається зовсім, що є великою прогалиною у справі встановлення гармонійних і справедливих економічних відносин у світі.

Висновки. Відповідно до міжнародного права право людини на отримання взаємної та справедливої вигоди має бути одним з прав людини другого покоління, що отримали розвиток в ХХ ст. та покликані забезпечувати не лише вільне життя, а й певний рівень добробуту людей. Розвиток соціально-економічних прав людини відбувається у процесі боротьби народів за зростання добробуту, підвищення культурного рівня. Отримання взаємної та справедливої вигоди є однією з основ нормальної життєдіяльності людини й громадянина та має бути включено до прав людини другого покоління й окремо зазначено серед інших в імперативних міжнародно-правових актах. Окрім того, норми про «отримання справедливої винагороди за працю» та про «право громадянина України на отримання взаємної та справедливої вигоди від співробітництва» мають стати обов'язковими складовими Конституції України, а саме – її ст. 42 та ст. 43 відповідно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рабінович П., Венецька П. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. Вісн. Акад. правових наук України. 2012. № 4. С. 18–28.
2. Влялько І. В. Актуальні аспекти захисту прав людини та регулювання міграції в рамках плану дій Україна – ЄС. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2013. Вип. 117 (1). С. 87–93.
3. Статут ООН. URL : http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf.
4. Шемшученко Ю. С. Заключний акт наради з безпеки та співробітництва в Європі. Енциклопедія історії України. Т. 3 : Е–Й : редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. 672 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Zakljuchny_akt_narady_z_bezpeky_1975.
5. Загальна декларація прав людини і громадянина 1948 р. URL : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/international-covenant-on-economic-social-and-cultural-rights>.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights>.
8. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1989 р. URL : <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/akti-pravovi-mijnarodni/fakultativniy-protokol-mijnarodnogo-paktu-pro-1966-22927.html>.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків : Консум, 2001. 656 с.
10. Bermann, George A. Transnational Litigation (West). West Academic Publishing : 1 edition (July 14, 2003). 512 p.
11. Конституція України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
12. Мікічурова О. В. Реалізація принципу взаємної вигоди в діяльності Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 114, Ч. 1. Київ, 2013. С. 59–67.
13. Мікічурова О. В. Принцип взаємної вигоди в міжнародному економічному праві. Київ : Сталь, 2017. 247 с.
14. Мікічурова О. В. Принцип взаємної вигоди в угоді про асоціацію України з Європейським Союзом : тези конф. : Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри (м. Київ, 15–16 листоп. 2017 р.) : ред. А. А. Мазаракі. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. С. 49–51.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2018.

Mikichurova O. The human right to obtain mutual benefits from cooperation.

Background. Human rights, enshrined in national and international law, are imperative norms and provide certain guarantees of decent living standards for every person. The problem of poverty, the imbalance in the development of the countries in the world, are those socio-economic factors that increase conflict and tensions in international relations and are, in our opinion, the consequences of violations of human rights on mutual and equitable benefits from cooperation.

Analysis of recent researches and publications. Domestic scholars including P. M. Rabinovich, I. V. Vlalko and their foreign colleagues among whom it is worth mentioning George A. Berman for a long time engaged in the study of human rights. However, scientists did not pay enough attention to the study of human rights for the mutual benefit of cooperation, so we will try to fill this gap.

The aim of the article is to study the place and role of human rights in obtaining a mutual and equitable benefit from cooperation in the system of human rights, recorded at the national and international levels.

Materials and methods. The article uses general scientific methods (analysis and synthesis, systemic-structural, modeling, abstraction, formal-logical, historical), as well as special methods used in jurisprudence (methods of interpretation of the norms of law, legal-dogmatic, comparative legal) and others.

Results. The article was defined the place and role of human rights in obtaining a mutual and equitable benefit from cooperation in the system of human rights, recorded at the national and international levels. The principle of mutual benefit fixed in many international treaties, in particular, but it is dispositive norm. There is not such norm of mutual benefit in the Constitution of Ukraine.

Conclusion. The right of mutual benefits must be included to the human rights of the second generation and separately identified among others to become an imperative norm of international law. In addition, the rules on «fair remuneration for work» and «the right of a citizen of Ukraine to obtain mutual and equitable benefit from cooperation» should become mandatory constituents of the Constitution of Ukraine, namely Articles 43 and 42, respectively.

Keywords: international law, human rights, mutual benefit, equity, economic cooperation, development right.

REFERENCES

1. Rabinovych P., Venec'ka P. Mizhnarodni standarty prav ljudyny: zagal'ni oznaky, klasyfikacija. Visn. Akad. pravovyh nauk Ukrai'ny. 2012. № 4. S. 18–28.
2. Vljalko I. V. Aktual'ni aspekty zahystu prav ljudyny ta reguljuvannja migracii' v ramkah planu dij Ukrai'na – JeS. Aktual'ni problemy mizhnarodnyh vidnosyn. 2013. Vyp. 117 (1). S. 87–93.
3. Statut OON. URL : http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf.
4. Shemshuchenko Ju. S. Zakljuchnyj akt narady z bezpeky ta spivrobotnytva v Jevropi. Encyklopedija istorii' Ukrai'ny. T. 3 : E–J : redkol. V. A. Smolij (golova) ta in. NAN Ukrai'ny. In-t istorii' Ukrai'ny. Kyi'v : Nauk. dumka, 2005. 672 s. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Zakljuchny_akt_narady_z_bezpeky_1975.
5. Zagal'na deklaracija prav ljudyny i gromadjanyha 1948 r. URL : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
6. Mizhnarodnyj pakt pro ekonomichni, social'ni i kul'turni prava 1966 r. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/international-covenant-on-economic-social-and-cultural-rights>.
7. Mizhnarodnyj pakt pro gromadjans'ki i politychni prava 1966 r. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights>.
8. Fakultativnyj protokol do Mizhnarodnogo paktu pro gromadjans'ki i politychni prava 1989 r. URL : <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/akti-pravovi-mijnarodni/fakultativniy-protokol-mijnarodnogo-paktu-pro-1966-22927.html>.
9. Skakun O. F. Teorija derzhavy i prava. Harkiv : Konsum, 2001. 656 s.
10. Bermann, George A. Transnational Litigation (West). West Academic Publishing : 1 edition (July 14, 2003). 512 p.
11. Konstytucija Ukrai'ny. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
12. Mikichurova O. V. Realizacija pryncypu vzajemnoi' vygody v dijal'nosti Konferencii' OON z torgivli ta rozvytku (JuNKTAD). Aktual'ni problemy mizhnarodnyh vidnosyn. Vyp. 114, Ch. 1. Kyi'v, 2013. S. 59–67.
13. Mikichurova O. V. Pryncyp vzajemnoi' vygody v mizhnarodnomu ekonomichnomu pravi. Kyi'v : Stal', 2017. 247 s.
14. Mikichurova O. V. Pryncyp vzajemnoi' vygody v ugodii pro asociaciju Ukrai'ny z Jevropejs'kym Sojuzom : tezy konf. : Servisna ekonomika v umovah global'noi' konkurencii': pravovyj ta instyucijnyj vymiry (m. Kyi'v, 15–16 lystop. 2017 r.) : red. A. A. Mazaraki. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2017. S. 49–51.